



LIBURVAK

KILI-KILI. [Bilbao'ko S. Anton Euskal-Katekesisko «Noizean beingo idaztiñoa». Bederatzigarrena: 1967 Jorrailak 30.]

Ez geunkan euskal aldizkari onen barririk, gaur arte. Zarata aundi barik bete dau bere egitekoagaz. Aldagalluz irartuta dago. Aldagalluz! Begi onez ikusi bearrean gagoz irarkola barri au, euskerearen onerako begiratuta.

Onen antzeko etxura erabidezko aldizkariak egiteko bide apartekoa eskeintzen deusku. Gure eskuetan dagoan neurrian goratzea ta aurrera-bidea emotea merezi dau.

Sei orri deukoz zenbaki onek, orri bakoitza alde bietatik irartuta. Iparragirreri eskeiñi deutsee oraingo au. Bere bizitza ta kantu ezagutuak aurkituko dozuz bertan, irakurle, soiñu-idazti ta guzti.

Egikera biziaz egiñiko apaingarri ugariak (trebetasun onean eztenagaz xixelatuak) edertzen dabe aldizkari polit au.

N. A.G.



KARMELO ETXENAGUSIA URIBE: *Euskal Idazleen Lorategia (Itz Lauz) II Gipuzkeraz* Derio (Bilbao)'ko Seminarioan, 1967.

Bigarren maillako irarkintza dala polikopi edo aldagaillua? Olan izango da ori, baiña eztakit ba zer esan, egilleak bialdu deuskun

alea ikusi ta gero. Dotoretasunezko etxura aundi barik eta egunera-ko-edo bakarrik izaten diran etxurabako txirrimirrikeriak emoteko erabili da geienetan aldagaillu irarkintza. Obetzen doa irartzeko tresna barri au, eta erakusteko moduko liburuak be egiten dira berarekin gaur. Orretariko bat da Derion egin deuskuen au.

Bibliographia urriegidun Literatura daukogunik eztoгу esango, baiña galdera bat jatorku burura, aldagailluaren ganean emen idaztean: Noraiñoکو neurriak irabaziko ete-euskuzan gure bibliographiak eta literaturak berak be orain eundaka batzuk urte agertu balitz irartresna au? Orain daukon gela aundia ta beste ainbesteko pare bat be bearko leukezala uste dot Gipuzkoako Aldundegian gordetan dan Urkixo-Julioaren liburutegi aberatsak. Eta geiago be bai. Zenbat eta zenbat idaztilan zar gordeko ete-zan galbidetik? Zelako bizitasuna ez ete-eban artuko gure euskera idatziak?

Aldagailluz argitaraturiko lanak be aitatzen dira gaurko bibliographi-liburuetan, garrantzi ta ardurazko gaiak badira beintzat. Eztira aundiegiak izan gure arloak orainarte, eta komeni izango leitzake kontuan eukitea: ez dabeela erarik euki gure bibliographoek argitaratu diran danen barri jakiteko, esango neuke. Urrin joan barik, or dagoz gure gerrate-ostean komentu eta eleizetan egin ziran eleizkantuak, edo ixilleko aldizkari ta politika gaietako orriak, bestek beste.

EGAN Aldizkari onen azkenengo zenbakian emon genduan *Euskal Idazleen Lorategia*'ren lenengoko zatiaren barri. Bizkaierazko idazleen atalak ziran an agerturikoak. Gipuzkeraz idatzi dabezenetatik artuak dagoz oraingo bigarren tomu onetan agertzen diranak. Geiago be ipiniko ebazan antolatzaillak leku asko euki baleu, baiña berrogei ta amabost egilleren zatiak aukeratu ditu. Onexek dira: M. Larramendi, A. Kardaberaz, S. Mendiburu, J. A. Ubillos, J. I. Gerriko, J. B. Agirre Asteasukoa, J. A. Mogel, J. I. Iztueta, A. Paskual-Iturriaga, Bizenta Mogel, F. I. Lardizabal, G. Arrue, P. M. Urruzuno, J. A. Uriarte, A. Apaolaza, A. M. Zabala, K. Beobide, B. Iraola, M. Soroa, R. M. Azkue, Tx. Agirre, K. Etxegaray, E. Olabide, G. Muxika, J. A. Irazusta, «Orixe», J. A. Azpeitia, «Tene», A. Anabitarte, M. Lekuona, «Lizardi», «Jautarkol», A. M. Labayen, «Barrenso», N. Etxaniz, J. M. Mokoroa, A. Arrue, I. Zaitegi, J. Artetxe, I. Manzidor, «Basarri», K. Mitxelena, S. Salaberria, J. A. Loidi, S. Mitxelena, Y. Etxaide, L. Villasante, J. San Martin, J. M. Lekuona, «Txillardegia», J. Intxausti, J. Azurmendi, X. Lete, S. Garmendia eta A. M. Zavala.

Emen be eskeintzen dira erritar literaturatik arturiko ale batzuk: Azkuek eta Barandiaranek bildurikoetatik aukeraturikoak dira emen irakurri geinkezanak.

Eun eta ogeta bederatzi orrialde betetan dituez aukeratu diran idazti danak. Billabideak datoz gero, arduraz eta alegiñez egiñak. Amalau orrialdeko iztegitxo bat, azkenez: «Sarri erabilten diran berba batzuk, bizkaitarrak gipuzkera irakurteko lagungarri.»

N. A.G.



OXOBI-ren lan orhoitgarri zombait. «Gure Herria»k agertarazia. Imprimerie des Cordeliers. Baiona, 1966.

Jules Moulié «Oxobi» (1888-1958) zenaren lan bilduma. J. Haritschelhar-en hitzaurre jakingarri bat darama. Eta bere 214 orrialdeetan haren lanetarik hoberenak biltzen dira. Geiena hizneurtuz egonarren, orotarik da bertan: mendiz mendizko, heiatik zerura, alegiak (eta huntan maixu genuen «Oxobi»), haur elhe haurrentzat, sentipenezko oihuak eta abar. Tartean, *Nola gauden eskualdun* izeneko pastorala ere bada, eta bukatzeko Oxalde bertsulariaren berri zeatzak dakarzi.

Gai ta euskera, aberatsak erabili zituen Oxobik bere denboran, Haritschelhar jaunak ongi dion bezala: «Idazlari eder eta indartsu izan dela Oxobi, nehork ez dezake ukha.» Liburuaren neurthitz xotilak barna, nornaik ikusi daitekean bezala.

J. SAN MARTIN.



GABRIEL ARESTI-ren olerkiak. *Euskal Harria.* Agustin Ibarrolaren marrazkiak. Kriselu-1. Bilbao, 1967.

Liburu hau, askorentzat harrika bezala dator eta beste askorentzat oinharritzat. Zer esana dakarren artean ez dator gaizki.

Euskeraz eta erderaz argitarazia dago.

Lafitte jaunak egin zion «Herria»n aburu jakingarri bat. Ikusi 895-garren zenbakia, buruilaren 28-koa. Bertan zion euskal literatu-

ran, Arestik, ez zuela ez aitarik, ez amarik; ez eta beraz egiazko haurriderik; «izaitekotz zombait seme-alaba».

Dena dela, gure herria koru handi bat balitz, Arestiri eskerrak badugu behar duen kontrakantua. Ta kontrakantu horrek bere gatza ematen dio euskal doinuari. 59-garren orrialdean ikusi genezake «Hibai ugaria», gure denboretako kontrakantuz... Falta diranen artean jarriko nituzke beste hauek: Xalbadorren kontra gipuzkoarrak, jatortasunaren kontra axolagabeak, Bizkaiaren kontra Bilbao, euskaldunen kontra euzkotarrak, fueroen kontra autonomia, justiziaren kontra lege berriak, lege guzien kontra libertadea... eta beste hainbeste.

Zer esanetan jarrai nahi duenarentzat komenigarria da Saizarbitoriak «Zeruko Argia»ren 238 zenbakian (iraillaren 24-koa) egiten zion aipamena. Interesantea derixkiot. Batez ere esaten duenean: «Arestik ez du beharbada Mikel Lasa'ren bertso fiña. Arestik bihotza urratu beharra du, ahoa irikitzeko bere besoak ebakiak ikusi beharra. Aresti profeta bat da, bere mendean, eta duen grazi berezi horrek salbatzen du joan den gizaldiko profeta edo predikatzaile bat izate-tik.» Baiña esan nezan aitaren etxearen jarraipenez egiñak fiñak direla.

Hala ere, liburu huntan, ez dijoa lehendik hartua zuen mailla baiño gorago.

Ortografia berriari buruz ez nijoa ezer esatera, zeren lehendik ere nahi dutena egiten ari dire euskal idazleak eta haien beste eskubide badu. Hunelako gauzatxoak aintzat harturik Arestiren euskeltzale-tasuna eta herri maitasuna neurtu nahi duten haiek, pazientziz irakirri dezatela «Kapitain pilotu» izeneko poema.

Hutsen bat edo beste ikusi dugu, ta hoietako batean nabaitu gera, 137-gn. orrialdean, azken puntua «eta»kin bukatu behar zuela.

Iraillan Espriu katalan poeta handiaren karta bat izan nuen eta hara zer zion *Euskal Harria*-ri buruz: «Gutziz ikusgarriak dira poemak, poeta eta gizonaren adierazpen argi bat ematen dute, ta baita ere euskal hizkuntza berezi horren kemena ta indar berria. Emaiozu bere egileari nere zorionik zintzoena, eta baita Agustin Ibarrolari ere marrazki arrigarrietatik...»

Merezi du Arestiren liburu hunek, berarekin batean «Pater Noster» bat otohitz egin ahal izateko.

J. S. M.



DOMINIQUE PEILLEN. *Gauaz ibiltzen dana...* «Kuliska Sorta». Itxaropena Argitaldaria. Zarautz, 1967.

Bazen ordua 1964'an Domingo Agirre saria irabazi zuen nobela hau ikusteko. Nobeletan, gaiñera, oso hurri gabilta.

Polizi nobela da. Mugako prolemak eta heriotze bat ditu gai nagusizat. Aisa irakurtzen da. Paris'en jaio zen ziberotarren seme honek gipuzkeraz eman bai digu bere liburu hau. Labur eta bizi idatzia da; beharbada laburregi ere bai. Bertan ez da aspertzerik, baiña bai bein baiño geiagotan kostako zaigu gaiaren aria jarraitzea, bere kontaera hain laburkia baita.

Ikusten da Peillen'ek baduela dohainik aski nobelagintzarako. Ta euskal literatura horren premia handian dugu.

J. S. M.



A. EMILIANO BARANDIARAN. *Euskal-musikalari bikaiñak*. «Kuliska Sorta». Itxaropena Argitaldaria. Zarautz, 1967.

Liburu hau argitara eman eta egun gutxira hil zitzaigun bere egillea. Eta ongi iduritzen zaigu liburuaren berriekin batean egillearena ere ematea.

Aita Emiliano karmeldarrak Julian Barandiaran zuen bere bataio izena. Gipuzkoako Eskriatzen jaioa zan 1904-ko epaillaren 9-an. Markiñan hil da 1967-ko abenduaren 13-an. 1921-etik asi ta «Euskal Esnalea»n ikusi ziran bere lehen euskerazko idazkiak.

Aita Emilianok musika zuen bere dohainetarik bereziena. Karmeldar etxeetan ikasitakoez gaiñera Montserrat, El Escorial, Madril eta Gazteiz'en egin zituen bere ikastaroak. Hortik zetorkion Maestro de Canto Gregoriano titulua. Baita ere erderazko liburu bat ere badu *Psallite Sapienter* (Compendio de Música) delakoa, 1956-an argitaratua. Eta, euskeraz, *Eresi Ikasbidea* du, Euskaltzaindiari emana, oraindik argitaratzeke dagona.

Musika-zale izateak eraman zuen lan hau osotzera. Denok ez da-
kit, baiña geienok zatika argitaratuak zituan «Karmel» aldizkarian, ta orain hemen ditugu zerbait obetuak, bere biografi lan haietatik hoberenak autaturik, Eslaba, Goikoetxea, Azkue, Ravel, Arregi, Otaño, A. Donosti, Guridi, Usandizaga, Iruarizaga, Sarasate eta Gaya-

rre'ren biografia ta musika lanen berri labur baiña zeatzak emanaz. Aintzin-solasean dionez, aspaldi, Etxaideren *Amasei seme Euskalerriko*'k eman omen zion ideia, hark euskal idazleeri bezala berak euskal musikalarieri egitea. Hau ere bete beharrezkoa zen euskal literaturan. Batez ere gogoan izango badugu bere dohain hau, hain zuzen ere, gure herriaren dohainetarik berezienetarik bat dela. Horregaitik dio bere aintzin-solasean: «... ba-liteke gure Euskalerriko musika-arloa beste lurralde askotakoak baiño landuagoa ta gozatsuagoa izatea.»

Euskal-musikālari bikañak gandik aparte, euskeraz, beste liburu hauek ditu argitaratuak: *Andre Mari Euskalerriko mendietan* (Bilbao, 1952) eta *Andre Mari gaztediaren eskuetan* (Zarautz, 1954). Eta argitaratu gabeen artean gelditzen dira: *Andre Mari gaztediaren biotzetan* eta *Andre Mari Mirarietan*, Gar-Mar'en «Sugerencias» euskeraz (I Atāla). Baita ere, itzuliak zituen San Juan de la Cruz'en *Cántico espiritual* (Gogo-abestia) eta *Llama de amor viva* (Maitasun-sugar bizia). Hoziez gaiñera, urteak zear bildutako Euskal-esakera sail ugari xamar bat ere utzi du. Aita Migel Mari Juaristi «Dundunzar» euskaltzale zintzoa jabe egingo ahal da lan hoiek ez galtzeko.

J. S. M.



AKOSTA eta MONTORO'tar JOSEBA. *Asarre bidetan*. Agirre'tar Lope'ren jokaldia azaltzen duan antzerkia. Murua'tar Erramun'ek euskeratuta. «Auñamendi Sorta», Auñamendi Argitaldaria. Donostia, 1967.

«Auñamendi Sorta»ren 52-garrena egiten duan liburu hau erderaz eta euskeraz dator. Jose Acosta Montoro'ren liburu honek *Peregrino de la ira* du jatorrizko izena. Itzulpenaren zeatzasunetan ez gera sartuko, baiña bai esan genezake Gipuzkoako euskera samur batean ematen jakin duela Erramun Murua apez jaunak.

Literatura ugaria zabaldu duenetakoa dugu gure Lope Agirre'koa. Oraindik argitara berri da Sender'en *La aventura equinoccial de Lope de Aguirre* izeneko nobela. Antzerkian ere ez da lenengoa, ta seguru asko ezta hoberena ere. Madril-go Ediciones Escorial'ek eman zuen 1941'ean Gonzalo Torrente Ballester'en *Lope de Aguirre* (Crónica dramática de la historia americana), hiru ekitaldikoa; eta Elias Ameztaga'k argitaratu zuen Bilbon, urte gabe, *Yo, demonio* izenez beste

antzerki bat. Acosta Montoro'k, liburuaren eskeintzan ageri denez, Artetxe'ren «*Lope de Aguirre, traidor*» izan du oinarri. Bizitza arrigarri hartatik lan ona ateratzea ez da zailla ta egilleak berea ongi bete duela esango genuke. Behar bada, Torrente Ballester'en antzerkia ezagutu balu kementsuago aterako zuen. Erdera aberatsa eta teatru teknika on baten jabe baita lehenengo antzerkiaren egillea. Ta, badirudi gure artean ez ezaguna dela, zeren «La Academia Errante»-koak ere ez dute aipatzen beren *Lope de Aguirre descuartizado* lanean.

Papini'k bere juiziora eraman zuen Lope Agirre'koak badu indarra. Antzerki hau gora-bera, uste dugu oraindik ez dela agortu bere gaia literaturan.

J. SAN MARTIN:



BITAÑO. Atalak. Kuliska sorta, 64. Itxaropena argitaldaria. Zarautz, 1967.

Ba da gure artean EGAN-en irakurleek ongi ezagutzen duten Proteu-antzeko idazle bat, milla itxura eta milla izenen itzalpean agertzen zaiguna, euskeraz eta erderaz, prosaz eta itz-neurtuz, poesia naiz erudizio-gaiak darabiltzana. Izen orietako bat Bitaño duzute eta bere azken liburua onera dakarzkigun euskerazko *Atalak*. Erderazkoa, berriaz, zenbaitek dionez, N. de Cortazar'en *Cien autores vascos* (Añamendi, Donostia, 1966) izan omen da. Edergarriak ere berberak egiten ditu.

Onelako egilleari dagokionez, oi ez bezalako «Itzaurre irukoitza» darama liburuak aurre-aldean: Erkiaga'ren «Zizka-mizka atsegiña», Akesolo'ren «Atx-osterik atx-ostera» eta San Martin'en «Ataleri ataltxo bat». Or dituzute, nai izan ezkerero, nik eman ditzakedan baiño herri geiago, bai liburu onezaz, bai egillearen izaeraz, joeraz, izenez eta gaiñerakoez.

Zer erantsi dezaket, bada, nik? Deus gutxi, iñolaz ere. Egillea maite dudala gizon den aldetik eta aspaldidanik miretsi izan dudala: gizon jator bezain miratzaille zeatz (ausartago balitz eta gorago joko balu, obe gureztat), euskaltzale gartsu bezain gogo-zabal, burutsu bezain bioztun. Eta ez dut nai, alferrik delakoan ez ezin ditekeala koan, bide onetarik aurrera segitu.

Euskal-letretan, apala izanagatik edota apala delako, aski nabarmentu da bere boza azken-aldi onetan. Ikasia izanik, jakitea izku-

tatu nai luke eta jakite-lanek baiño geiago asetzen dute, noski, azkenik agertzen asi den sentiera izkutuak. Isuri ori bear zuen aspaldidanik, biotzaren beteegia lasatzeko, eta amor emanik besteri ere eskeiñi dio gorderik zeukan aberastasuna.

Iru zati ditu liburuak, oker ez banabil, azkeneko oarrak baztertu ezkeror: «Elezar. Kontu barri», «Pasaixuak», «Badoozanak. Barriemoten. Alkarregaz berbetan». Gizon berbera —idazle berbera, beraz— ageri da iruotan. Izkera landuan, eta landugabetasun landuagoan, ari geran örrenbeste euskal-idazleren artean, Baroja-gisako naturaltasun zaillean mintzatzen zaigu Bitaña, erri-inguruan ikasi zuen euskera lauean. Bere bidetik doa, gure literaturaren onean, ez iñoren gidari izateko asmotan, ez iñoren mutil.

Bađirudi poesian ontzat artu dutela «Markue» iñor gutxi ontzat artzen dutenek ere eta, maixuak mintzatu diren ezkeror, ez dut nik zer esanik, poztu egin naizela baizik. Elezarretan, berriz, nai gabe, Madril'en bizi den Aranburu busturiarra dakarkit gogora. Orain berriro esaten baitzidan: «Barandiaran'ek eta egin duten lana, elezaharrak eta biltzea, ederki dago baiña ez zait aski iruditzen. Nik ez dut ezer jasotzen ez biltzen; nik neronek sortzen ditut, antziñakoek egin zuten bezalaxe.» Aranburu'k, zoritxarrez, ez du ezer argitara, nik dakidanez; bai, ordea, Bitaña'k. Izkuntza bezala, elezaharrak sortu zituen irudimena bizirik bear genduke gure artean, ez illik eta liburu-orri igarretan meztiturik.

Nik ez dut geiago goraiapatuko, bearrik ere ez du eta, elezaharberritzaille, artezale eta euskal-idazle umil ahaztuen historiolaria au. Ez du arrera txarrik izan eta ez du izango. Leizarraga'k itzuli zuen bezala, «Dohatsu dirade emeak (otzanak, alegia), zeren hek lurra heretaturen baitute».

L. M.



TORIBIO ECHEBARRIA. *Ibiltarixanak* (Arrate'tikuen izketango alegiñak). Itxaropena Argitaldaria. Zarautz, 1967.

Toribio Echebarriak egina da bortz ehun plama haundi dauzkan eskuarazko liburu berria. Sortzez Eibartarra, egileak laurogei urthe baditu beteak, eta «ibiltari» izena hartu du, zeren 1936-etik hunat munduz mundu ibili baita, Caracas-en azkenean gelditu arte.

Toribio Echebarria ez da gero nor-nahi. Eskoletan guti ibilirikan ere, hainitz irakurtzearen bortxaz, laster bildu zuen jakitate: kargu ederrak eman ziozkaten bai koperatifetan, bai herriko etxean, eta gustu hartu zuen izkiriartzen erdaraz eta eskuaraz. Erdaraz filosofia eta zozialismoa aipatzen zituen. Sort-herriko eskuararen hiztegia eta aditza ere bi liburu handitan ezagutarazi ditu, ez du hain aspaldi.

Oraiko obra hau harrigarrienetarik dela erranez ez gira espantu hutsetan ari. Jendeak hunkitzen dituzten gai guzietara hedatzen da, ala bizi, ala sendimendu, ala jakitate, ala sineste, ala zuzen, ala lūr, ala heriotze.

Ez ditake erran nehiren filosofiari arras emana dela, haren zozialismoa ere nehunerekoa da: alta haren erlisionea, nahiz Bibleaz hazia, ez dakigu nungo elizetakoa ditaken: bainan ezin uka baduela kar, eta dena bihotz dela.

Eskuaraz ez dugu behin ere irakurri luma batetarik jalgirikako hoinbertze bertsu bizi eta gogoetagarri. Ez izanik ere heine filosofiarekin hanbat adox, daukat erakusten duela bederen eskuarak jasan dezakela elhe pertoli batzuez bertzerik. Hori ere zerbait bada.

Juan San Martinek egin dion aintzin-solasak ere merexi du irakurtzea, argitzen baigaitu Toribio Echebarriaz eta haren ideiez.

P. LAFITTE [*Herria*-tik artua].



ANTONIO ZAVALA, S. I. *Iru bertsolari*. Agustin Zakarra (1816-1886), Patxi Bakallo (1832-1898?), Pedro Santa Cruz (1838-1905). Auspoa Liburutegia, 66. 1967.

Azterketa bide nekegarriak urratu behar izan ditu egilleak berri ta bertsu guziok biltzeko. Mikela Elizegi (Pello Errota'ren alaba), J. A. Loinaz eta bertsularien ahidekoak izan ditu laguntzaille, baiña lan eta azterketa geienak egilleak bere gain hartu ditu.

Azken aldera zenbait doñu dakarzki, A. Zatarain'ek magneto-fonutik paperera jasoak.

Joan zan mendeko hiru bertsulariren berri ta bertsu hunkigarri-dun liburu bikain bat dugu. Orain ehun urteko bertsularitza zer zen nahiko ondo erakusten digute salbatu ahal izan diran bertsu hauek.

Orduango giroa obeto ezagutzeko, interesgarria deritxogu, honekin batean, honen ondorean argitara duan *Alzo'ko Imaz bertsolaria* ere («Auspoa», 68-69-70). «Zeruko Argia»n egin nuen bere aipamena (242 zenbakian, urrillaren 22-koa, 9-gn. or.). Ta, «Auspoa»ren alde-rako, han jarritako hitzak hemen berriztu beharra dugu: Aita Zavalala lan ona egiten ari da. Askok esaten dute bertso geiegi argitaratzen dituela, obe zela hautatuenak bakarrik argitara ematea. Baiña, gerora bertsolari antologia on bat egingo bada, lehenengoz beharrezkoa da guziak bildu eta-argitaratzea. Gero etorriko dira aburuak eta bereizketak. Gure herri literatura ezagutuko bada azkar bildu beharra dago, ta hau ondo daki Aita Zavalak.

Ezin dugunaren gurariz mintzatzea baiña egokiagoa zaigu dugunari laguntzea, ta alde honetatik «Auspoa»k merezi du laguntza. Hor jarri bai digu herri poesiaren-almazena. Oraindik, bertsolaritza bu-ruz zer esan asko dago, ta hortik hartu beharko du sakonki aztertu nahi duenak.

J. SAN MARTIN.



ANUARIO del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»
 Excma. Diputación de Guipúzcoa. Tomo I. 1967.

Euskal-jakintza zale diranak ondo dakie Gipuzkoako Aldunde-giaren babesean dagoan Urkixo tegiaren barri. Euskerearen maitale eta gizon jakintsuen ardurapean dago aspaldiko urteetan, eta ainbat liburu argitaratu ditu: beste batzuen artean, Lacarraren *Vasconia Me-dieval. Historia y Filología* itzaldiak (1957), Landucciren *Dictionarium Linguae Cantabrigiae*, 1562'urtekoa (1958'an argitaratu zan, Mitxelena eta Aguden ardurapean), Mitxelenaren *Fonética Histórica Vasca* (1961), Holmeren *El idioma vasco hablado* (1964). EGAN Aldizkari au be-rau be Mintegi onen ardurapean agertzen da. Euskerazko ikastaroak be urtero emoten dabeez, irakasle jakintsu eta trebeen eskutik. Kan-poerrietako izkuntzalariekin, gelditu barik izaten ditubez artuemanak euskerea dala-ta. Eta zelan gogoratu ez ainbeste ta ainbeste galdera egin guk jakinzale gazteok, eta bat bera be ez da gelditu erantzun barik, maixu-erantzunakin baiña guraso-berba egokiakin beti, aurre-runtza bideak erakusten beti, bein be atea zarratu barik. Ezin aztu, ez, ainbeste urtetan egin direan itzaldiak eta alkarizketaldiak eus-keraz! (noiz barriro?).

Goimaillako aldizkari barri bat argitaratzen asi jaku orain, Mitxelena eta Agud irakasle ezagutuen zuzenbide ta ardurapean.

Gitxienez irureun orrialdeko tomu bat ateratzeko asmoa dauke, urtean urtean. Ale bat edo bi tomu bakoitzak. Aurtengo tomu osoa da lenengo ale lodi au.

Jakintza-bidez gure euskerearen aztarnak artzeko gaiak argitaratuko dira bertan. Izketa-jakintza onetan, beste berbakuntzakin daukazan zer-ikusiak be ikertuko dira, orrek direalako gaurko izkuntzalarien lanbideak izkuntzaen iturriak eta jatorriak jakiteko. Bide onetatik jo bear da gaur, euskerearen ezkutuko asierak nun dagozan jakiteko.

Oraingo lenengo tomu onetan emoten direan lanak onexek dira:

Julio de Urquijo (†)-ren *De paremiología vasca. Oihenart conoció los Refranes y Sentencias de 1596.*

Aita Kandido Izagirre [†] frantziskotarraren *Altsasuko euskerearen gai batzuk.*

Aita Andres Lizarza (†)-koaren *Apuntes léxicos de la traducción bajo-navarra de Alfonso Rodríguez.*

L. Mitxelena-ren *Notas fonológicas sobre el salacenco.*

M.^a M. Bidegain-ek: *Textos vascos antiguos: Crónica.*

Txalogarria da benetan, euskerearen jakintza-bidearen alde Gipuzkoako Diputazioak erakusten dauben beta ona; baita danon eskerrona merezi dabe eginkizun astun au aurrera eruateko euren lepo-ganetan ardurea ta bearra artu dabeen gizon jakintsuak be.

Urte onuratsu eta luzeak opa deusaguz, mundu guztiko izkuntzalarien eta euskaltzale askoren artean irakurriko dan Urteroko aldizdari barri oni.

N. A. G.



YURRE'TAR YULEN A[BA]: 6'garren Paul Aita Santua ta «II-garren Batikano» Batzarra. Vitoria: Gráficas ESET. 1967.

Aita Yurreren gogoko gaiak izan dira Eleizearen azkenengo urteetako gorabera barriak emotea gure euskal aldizkarietan; baita beste kristiñau-elizen igiduriak be bai, zeaztasunez emon dauz. Batez be «Karmel» aldizkarian emon dabezan irakurgaiak dira agerkaririk onenak bere bizitasun ona ikusteko esaniko gaien alde.

Aurretiko argibide orrek jakin da gero, ez da arritzekoa izan Vaticano II Batzarraren kondairagille agertzea gure buruñurdun euskaltzale aundi au. Atal bitan zatitu dau lan osoa. Lenengo liburua, *23-garren Yon Aita Santua ta «II-garren Batikano» Batzarra*, Zarautzen argitaratu zan, 1965 urtean, *Itxaropenak* irartuta. Milla ale atera, eta danak saldu; euskerazko liburu danakin ez da beste orrenbeste gertatzen beti, eta gitxiago be ez. Bigarren atala dator orain: *6'garren Paul Aita Santua ta «II-garren Batikano» Batzarra*, Gasteizeko Abade gaien ESET-ek ederto irartuta, 1967 urte onetan bertan.

Euskaljerri guztiko euskaldunen artean irakurtzeko moduko euskerea lortzen alegindu da egillea. Zenbat eta euskera zabalagoa, aibat eta irakurle geiago. Barrenean, azalpen-oarren bidez emoten dau crreztasuna berbak obeto aditzeko. Jakinezko iritzia dauko Aita Yurrek euskalkien batasuna lortzeko bidien ganean, eta bere idazlan ugariekin batera erakusten deusku orain emen be bere aburu ori.

Zentzunezko neurri baten darabiltz berbak: geikeririk egin barik ez alde bateruntza eta ez besteruntza, eta danok dakigu tenteegote ori lortzea zelako gatxa dan gaur. Teoloji eta Liturji-berba barriak be badakarz; egilleak berak sortuak dira batzuk. Denboriak erakutsiko dau sustraiak bota eta loratuko diran edo ez euskera bizian.

Nik neure bizkaitar euskalkia erabilten badot be gaur, beste batzuk bakoitzak berea darabilleen moduan, ondo ikusten dodaz euskerearen batasuneruntza doiazan liburuak be. Danetik biar dogu. Bakoitzak bere adoretasunaren neurrian, aurrera!

N. A. G.



BUSTINTZA'TAR EBARISTO «KIRIKIÑO»: *Abarrak*. Bilbao: Gráficas Bilbao, 1966.

Emen barriro be Aita Onaindia langille arrastariaren lorratzak. Kirikiñoren jaiotzako Eun-Urte-Betetzea dala-ta antolatu deusku Maiñariko eskal idazle aundiaren idaztietatik lora-sorta aundi au.

Lenengo Abarrak (1918'n. Abandon argitaratu ziran liburutxu-koak) dan danak dakarz, eta Bigarrego Abarrak (1930'eko liburu-koak) be bardiñ. Azkenez, *Eta Abar* izenagaz bildu dauz (181-329'garren orrialdeetan) 1902 eta 1903'garren urteetan «Ibaizabal» aste-

karian emon ebazan lanak, oso osorik orrek be, bost ataletan eratuta gaiak: Euskera, Jakingarriak, Olerkiak, Izkirimiriak eta Albistak.

Abarrak baiño gitxiago ezagutzen diranak, onek azkenenguok. Abarrak zabalduagoak izan dira. Gerrate ostean be agertu ziran batzuk Donostian, Euskaltzaindiak argitaratuta umeen irakurgaitzarako, Ayalderen apaingarriakin. Liburu bitan agertu ziran *Abarrak*-etatik kanpora, «Euzkadi»-n idatzi ebanetik eztau ezer artu liburu eder onetarako biltzailleak. Urrengo baterako itxi dauz. Neu be asi nitzan bein «Euzkadi» egundarian emon ebazanen bibliographia egiten, baiña amaitu barik eta beste baterako itzi neban eginbear ori. Ez eban gitxi idatzi Kirikiñok egunkari orretan. Batez be idazle barrien zuzendari ta erakusle egin eban or egunkari orretatik, bertan ikusten danez.

Bilduma ta Itzaurrea, Aita Onaindiak egiñak dira. Maiñariko Arteaga'tar Lon'en ardurapean joan da aldaketa eta zuzentzea. Oskira batzuk kendu ditubez, bizkaitar euskalditik kanporako irakurleen alde erreztasuna emotearren.

Elorriaga edertilariak egin dauz apaingarriak. Trebetasuna eita-muan, eta gerrate aurreko euskal-edertilarien tankera jatorrean egiñiko apaingarriak dira.

Aspaldian ibilia naz Kirikiñok erabili ebazan izengoitien ezaupide-billa, eta Erkiagak idatzi eban idazlanean *Bola* irakurri nebalakoan nengoan. *Bloa* ipinten dau emengo Itzaurrean Onaindiak. Beste izengoiti batzuk be erabili ebazan.

Gauza aundiak egin badira be Kirikiñoren izena goratzeko bere Eun-Urte-Betetzean, ez da omenaldirik txikienetarikoa Onaindia ta Arteaga karmeldarrak egin deutseena liburu au antolatu eta argitaratzeagaz gure euskal elelderrean onen-onenatariko ta audienetariko dan bizkaitar Kirikiñori.

Eskerrik asko bieri, biotzez.

N. A. G.



JESUS MARIA DE SASIA, O.S.B.: *Toponimia euskérica de las Encartaciones de Vizcaya*. Bilbao, 1966.

Euskaldunen agoetan euskera galtzen danean, euskaldun izandako erri ta lurren izenetan luzatzen du sarri gure izkuntzak bere bizia. Euskaldunak ixildu orduan, gure mendi ta bazterrak jarraitzen dute

euskeraz mintzatzen eta ala jarraituko dute luzaro, emen «erri bat izan zan» esaten, euskaldun askoren noizbaiteko zabarkeria burugabearen salatzaile. Toki-izenek euskera eragiten die nolabait euskaldun motz askori, izen oyetan euskaldun baitiraute gure esparruko ainbat erdal-errik.

Euskalariak aspalditik ikusia zeukaten nolako zer-ikusi andia duten gure toki-izenek euskeraren aztarnak barnago aztertu eta euskal-iztegia osatzeko ere. Hervas eta Pandurok esan zuen aspaldi euskeraren ondakiñak biltzeko mesede andia egingo zuela Euskalerriko toki-izenik alik eta geyen biltzeak. Iritzi ortakoa zan Astarloa ere eta eldu ere egin zion onek olako iztegi bat egiteko lanari, laisterregi illez burutu gabe utzi zuen arren. Orain dala berrogeitamar urte inguru, lan berdintsuari ekin zioten zenbait euskalarik, Elizalde buru zala, eta geroztik, lanik asko egin da sail ontan, batez ere Araba, Naparroa eta Errioxako toponimiari buruz.

Sail berera agertu zaigu orain Aita Sasia, Estibalizko beneditarra, bere lurraldeari dion maitasunak eragiñik. Bizkaiko Enkartazioak artu ditu aztergai.

Bizkaiak Santander-aldere duen egal ori aspalditik dago erdaldun egiña; Euskalerrriaren adar igarra dirudi, aspaldian igartua, edo Euskalerrriaren adaondoan bein ere ongi txertatu gabeko adarra. Batzuen iritziz, ezta an sekula euskerarik egin. Ango toponimiak ere orixe esaten omen digu. Non da egia?

Galdera au egin dio Aita Sasiak bere buruari, eta emen degu bere erantzuna. Idazle batzuen erabateko esanak, egia esan, ez dute balio andirik: baña bein ta berrizko erausiaz egia ezтана saldu dezateke. eta aditzaleen buruetan iritzi okerrak sartu ta zabaldu. Gai ontazko illunak argitzeak merezi zuen neketxoren bat artzea, eta bai gogoz ere artu Portugaleteko seme leyal eta argi degun beneditar onek. Ola eman digu liburu au: «*Toponimia euskérica en las Encartaciones de Vizcaya*» (Bilbao, 1966). Egillea: Jesus Maria de Sasia, O.S.B. Odon Apraiz jaunaren itzaurrea darama, ta 248 orrialde ditu.

Bi sailletan dago liburua. Lenbizikoak gaia urratu egiten du, auzigaiak azaldu ta argitu. Enkartazioetako toponimiaz zer ta nolako iritziak agertu diran, liburu ontan bildutako toki-izenak nondik eta nola bilduko diran, zer argibide erakusten diguten garbi ta zeatz aztertu ta adierazten digu egilleak bertan.

Eta azken-iritzi oyetara irixten da Aita Sasia: Bizkaiko Enkartazioetan badala euskerazko toki-izenik, ugari eta zabal izan ere, ez bakarrik oraintsu baterarte euskaldun izan diran errietan, bai aruntzago eta Bizkaitik arago ere. Beraz, iñoiz euskaldun izanak dira erri oyek, noski.

Bigarren saila lenbizikoaren osagarri eta argigarri dator, Enkartzazioetako toki-izenezko bi zerrendakin. Lenbiziko zerrenda, euskerazko edo euskal-itxura andiko toki-izenez osatuta dago: 2.675 izen. Bigarren zerrendan bada-ezpadako euskal-izenak sartzen dira: 595 izen.

Ezta gauza utsa; bada euskal-kutsurik Bizkaiko sartalde orretan. Eta Aita Sasiak oarrarazten digu ez dituela diran guztiak bildu ez eta bildu dituen guztiak emen agertarazi. Ontan oraindik lan andia egin litekeala dio. Jakingarria degu gañera izen-pilla ori non ta zein lekutan arkitua dan. Berealakoan esango genuke, bearbada, euskalerrietatik urrutieneko lekuetan euskal-izenik gutxi arkitzen dala. Karrantzaldea, esaterako, olako euskal-izenez oso urria izango dala usteko genuke. Baña ezta ola. Bat baño geyago arriturik geldituko da Burgos ta Santander-aldeko mugak barna sartzen dan Bizkaiko egal ori euskal-kutsuzko izenez oñaztuta ikusteaz. Barakaldo, Gordoxola, Gueñes eta Zalla kendu ezker, antxe arkitu du Aita Sasiak euskal-aztarnarik geyen. Aren urrengo datoz: Santurze, Abanto-Zierbana, Galdames, Somorrostro, Sopuerta, Arzentales, Truzios, Balmaseda, San Salvador del Valle, Portugalete ta Sestao. Eta Balmasedatik arutzago, Burgosko lurraldetan sartuta, Mena-ibarra ere euskal-otsez beterik arkitu du.

Galdera bat egiten du egilleak Enkartzazioetako erdal-toponimiari buruz, ea ez ote dan euskeratik erderara noizbait itzulia askotan. Egia esan, auzi au ezta Aita Sasiak asmatua. Askoz lenago, Antonio Truebak jo zuen gai ori, eta galdera orri bayezko erantzuna eman zion, baña agerkairik eman gabe. Euskal-izen batzuk okerturik, aldaturik dardela ere esan zigun. Beñolako Errigoyos, esaterako, geroago Arroyos egina omen dago.

Aintzat artzekotzat dauka Aita Sasiak Truebaren iritzi ori, eta balitekela Bizkaiko alde ortako erdal-izen asko euskeratik erderaratuak izatea. Eta alako antza daukate, izan ere, ango toki-izen askok. Ikusi dezagun, esaterako, Balmasedako toki-izendegi zaarra, Rodriguez Herrero jaunak 1947-an *Valmaseda en el siglo xv y la Aljama de los judíos* liburuan emana. Ango izen askok erderaz trakets samar ematen dute, euskeratik erderara itzez itz itzulita baleude hezela: *hortozuela de entre los caminos*, *ortozuela de arriba de Tabla-zan*, *parral en sobre palacio*, *huerta de tras palacio*, *de tras casa*, *de tras huerto*, *molino del campo debajo*, *parral de sobre mercado*, *molino de media la villa*. Olako asko irakurten da liburu ortan, eta izen oyek entzutean, badirudi euskerazko Bidarte, Bidegain, Ortuoste, Uriarte, Gaztelupe ta olakoen batzuk ez ote gauden entzuten, euskeratik erderara itzulita.

Toki-izenak erderatze ta aldatze au oraintsurate egin izan dala badakigu. Orra Bilbo-ondoan Dos Caminos deritzan auzoa, euskeraz

Bidebieta. Eta Bilbo-gañean Las Banderas izeneko tontorra, leenagoko Elorriaga, bere euskalduntasuna galduta, Bilbora sartzen ziran itxasontziai andixerik banderakin señale egiteko lekua zalako (Banderas y señales de Elorriaga). Nire adiskide baten iritziz, Bilbotik Santander-era bitarteko La Cuadra *Lakuaga* zan, eta La Baluga, *Boluaga*.

Gogoan artzekoa da Aita Sasiak toponimi andi ta txikiak diona ere. Toponimi txikiak geyago erakusten du erriaren aztarna, lorratza, eskua. Toponimi nausiak, goiko agintarien eskua edo paper zaarren aztarna geyago. Bizkaiko biotzean zerbaít esan nai digute olako izen bikoitz oyek: Villaro-Areatza, Olabarrieta-Zeberio, Bedia-Kolaziño. Enkartazioetako toponimi nausian gallen agertzen dira noski ainbat erdal-izen: Sopena, Somorrostro, Villaverde, Lanestosa. Baña erri oyeñ barruko euskerazko toponimi txikiak urragotik entzun-arazten digu aspaldi bateko ange euskaldunen arnasa.

Mesede andia Aita Sasiak egin diguna, Bizkaiko Enkartazioen euskal-sustraiak ageriago jarriaz. Gai ugaria ta garbi ebakia jarri du euskal-toponimiaren aztertzearen eskuetan. Oí daukate oyek zeri eldu, zetan gai berau zuzendu, obetu ta osatu. Ameriketara joan omen zaigu liburu onen egillea. Andik etorríta, bere asikiñ au osatzeko aukerarik ezpalu, izango al du bai emen jarraitzallerik edo asitako lanaren osatzallerik.

Odon Apraiz jaunaren itzaurrea oso irakurgarria da, gure toki-izenei buruzko lanen berri jakin nai duenarentzat, eta sail ontan non-dik nora jo ikasi nai duenarentzat.

L. AKESOLO.



«Orixe». *Omenaldi*. Euskaltzaindiaren ardurapean argitaratua. Donostia: Gráficas Izarra, 1965.

Mitxeleta'tar L. euskaltzaiñaren Atarikoagaz asi ta beste euskalari pillo batek aztertzen dau Orixe, 321 orrialdedun omen-liburu onetan: Orixe gizona eta Orixe idazlea.

Orixe gizona zala diñoien bierrak, onexek dira. Aranalde'tar J. M.-ek: «Orixe» *zanaren bizialdia*. Labayen'dar A. M. «Ibalan»-ek: *Nikolas Ormaetxea (1888-1961)*. Etzaniz'tar Nemesi «Amillaitz»-ek: «Orixe» *gizon*. Aranalde'k barriro be: *Gure Iruixki aundia*. Garmen-

dia'tar Jon «Zeleta»-k: «Orixe» Euskaltzain, «Orixe» ta Bedayo'ko Txistularia, eta «Jainkoak ekarri nau onera». Artola'tar Fernando «Bordari»-k: «Orixe» jun zaigu. Aita Goiria'k: «Orixe» ez da il.

Orixe idazle moduan aztertzen ditubezanak. Bilbao'tar Jon-ek eta Aita Onaindia-k: «Orixe»-ren lanak [Bibliographia. 231 izenburu, oker ez banago]. Ibinagabeitia'tar Andima'k: «Orixe» euskeratzaile, eta «Urte guziko Meza-bezperak». Oiarzabal'dar Martin-ek: «Orixe» izkera-zale. Aita Onaindia-k: «Orixe» olerkari. Aita Baztarrika-k: «Orixe» Jainko-billari purrukatua. Goikoetxea'tar Iñaki «Gaztelu»-k: «Zugan beti nire lelo». Lekuona'tar Manuel-ek: «Orixe»-ren Metrika. Altuna'tar Patxi, J. L.-koak: «Orixe» itzorkunlari. Erkiaga'tar E.-k: Izkuntzaren nekazalea. Zaitegi ta Plazaola'tar Jokin-ek: «Euskaldunak». Labayen'dar A. M. «Ibalan»-ek: «Urte guziko Meza-bezperak».

«Orixe»-ren argitaldu bako bier batzuk be badakaz: *Gizabidea, In te cantatio mea semper, Siñets-begiak, Dantza nagusia*, eta *La métrica del verso* (sátira-idaztia, itz-neurtuetan).

Orixe-ren ganean idazten asi bakarrik egin gareala, uste dot. Urte asko joan eta gero be ez dira ixilduko idazleak bere gain gauzak eta gauzak esaten. Belaunaldi bakoitzeko iritzi-emoteilleak ez dira geldituko zer edo zer esan barik Orixe-ri buruz. Iritzi batera etorriko etc-dira danak, oraingoak eta orduko gerokoak? Gaurko idazle askoren iritziak eurak be ez dagoz emen liburu onetan, baiña askorenak bai, eta euren agiri zintzoak be kontuan artzeko beste batzuenakin batera, emen dagoz ederto irartuta dagoan 321 orrialdedun liburu egoki onetan.

N. A. G.



Kantu, Kanta, Khantore. Baionan, 1967-ean. Kordelerien irarkolan.

Aurten Baigorriin egin dan Eskualtzaleen Biltzarrean ikusi geiñun lenengokoz kantu-liburu lodi eta mordotu au. Nik ezagutzen ez nebazan kantu bat baiño geiago kantau zan an batzar egoki aretan. Arek danak eta asko geiago dagoz emen *Kantu, kanta, khantore* onetan.

«Gernikako Arbola»-tik asita, irureun eta berrogeitamar bat kantu, or-oriko izango dira, ondo aukeraturiko ataletan batuta: «Herria;

Etchea eta Lurra; Kantu hunkigarriak; Jendetasunezko kantuak; Amodiozko kantuak; Hixtorio-mixterio; Alegiak; Itxas-kantuak; Irri eta zirika; Ostatuko kantuak; Haur-kanta eta sehaska-kantuak; Orotarik (pilota-kantu, soldadu-kantu, arta-zuritzeko». Orrek dira atal bakoitzaren izenburuak.

Egille-izen bako kantu asko agertzen dira. Egille ezagutuenak be gitxi ez: Iparragirre, Zaldubi, Etchahun-Iruri, Iratzeder, Oxobi, Eli-sanburu, Piarres-Dibarrart, L. eta L., Zerbitzari, J. Barbier, L. Liqueix, Ithurrealde; L. Leon, G. Hariztegy, Harluchi-Darrupe, Ohitx, Bilintx, Laphurtarra, R. Idiart, Otxalde, Jose Mendiague, Larramendi-Goienetx, Milafrangarra, Xalbador, Ttipi-Urruñarra, Leon Barbier, Belzunzeko Bikomtea, Harrixabal, X. X. X., Harrazpi-Bécas, Etxahun-Barkoxe, Larralde mirikua...

Bakoitza bere izkuntzan kantetan daben erria, bere gogoan bizi da. Zorionez, ez dogu uste zisne-zuriaren kantu zarrean bakarrik dabilzanik Bidasoaz bestealdeko gure anaiak, alde askotatik agertzen dalako euskera ta euskal-bizitasunaren bizkortasuna eta indarra.

N. A. G.



«AITZIBERRI». Urdiain'go Gaztedia. [Urdagailluz irartua; erriko aldizkaria II. 1967'ko Urrian].

Ez dakar bibliograpnia gitxi aspaldiko urteotan euskeraz Napparroan. Emen deukagu orain Urdiain erriko Gaztediaren aldizkari barrria. Urdagailluz irartua. Bigarren zenbakia da au eskuratu jakun au. 1967'urteko Urrillekoa. Zortzi orri, arpegialde bakoitzetik irartua, dan-dana euskeraz.

Erriko gaiak eta erriko euskerea batez be, geiena apainduta: Eskolak, erriko goraberak, futbola, artzaiak, elizako goraberak, ipoiñak, andik eta emendik, kantuak.

Errikoentzako bakarrik ez-eze, eritik kanpoko euskaltzaleak be irakurteko modukoa da, oso egokia, bai euskerearen eta gaien alde-tik ikusita.

Satrustegi-Joxe Mari euskaltzale aundia dagola erri orretan abade esan deuskuenean ez gara bape arritu onelako aldizkari egokiekin eza-gutzen bere euskal lorratzak.

N. A. G.

Erderazko titulua badaroia be, euskerazkoa da aldizkari au. Noiz edo bein ingleseaz ekarten badau be zer edo zer, beste dana euskera osoan.

Ameriketara bizi direan euskaldunentzako egiña da batez be. Paper meiegaz irartuta, erretratu eta apaingarri ugari. Erkiaga-Eusebio bizkaitar idazle ezagutuaren ardurapean agertzen da.

Eztakit euskaldun askok badakien aldizkari onen barri. Euskera ta euskalduntasuna gordetako laguntasun txikia ez deuse emoten Ameriketako euskaldunai.

Ogeigarren zenbakia agertu barria dogu Iraillean. Ezta bear txikia, ainbeste orrialde betetzea. Badakigu zenbat eta zenbat kostetan dan euskal aldizkariak ondo bete ta argitaratzea.

Zorionak Bizkaiko Bankuari, lenengo ogei zenbakiekatik, eta urte askotan aurrera ta aurrer!

N. A. G.



LA GRAN ENCICLOPEDIA VASCA. Director: *José María Martín de Retana.* (Con la colaboración de la Facultad de Letras de la Universidad de Deusto y la Academia de la Cultura Vasca, de Pamplona.) *Zalla* (Vizcaya).

Retana irakasle gazteak sortu eta berak zuzenduta agertzen da aldizkari barri au. Bigarren urtean doia. Euskal Kultura gaiak erabilten dauz, batez be. Apaingarri ugari, eta kolorezkoak be bai. Gaurko egunetan aurkitzea oso gaxa dan liburu zarrak be emoten dauz, oraingo lan barriekin batera. Euskerazkoak bertan ikustea poztu gaitu, eta benetan poztu be. Bide orretatik ikustea gure genduke Enziklopedi-Aldizkari au.

N. A. G.



JUAN MARI LEKUONA: *Mindura Gaur!* [Donostiako Apaiztegia. Aldagailluz irartua. 1967].

Olerki-sorta laburra, liburu au. Amalau poema txiki, zenbatu bako egei ta amazapi orrietan, alde batetik bakarrik irartuta aldagailluz. 1966 urtean egilleak Erroman egiñiko olerkiak; olan diño liburuaren azken azal-orrian.

Idazle ona, olerkari ona, ertilaria ona, Lekuona-Juan Mari. Gaiak ondo apainduten dabezan pintatzaille bat dirudi, sarritan. Biozkada sakona erakusten dau geienetan. Barrukoak esateko gogomin-egarria deadarka dakar. Irakurri «Meretriz illa», «Lo artzen detanean», «Jainkoa il da», «Azken triptikoa»...

Mundu onetako bideetatik-ziar, bakoitzak bere azia ereiten dau. Olerki onekin, gaurkotasunez eta betikotasunez ikututa dagozan onekin olerkiokin, Jesusen Barri-Onaren iturrietatik datoza ikusmenak munduari begiratzen erakusten deuskula Lekuonak, esango neuke nik.

N. A. G.

«*Antropolojia*». Filosofiko Bigarren Urtekoen Ikas-lanak. [Donostiako Abadegaitegia. Aldagailluz irartuta. 1967].

Filosofiko ikasleen oar-lanak dira. Kanporako baiño Abadegaitexe barrukoentzako egiñak, baiña garrantsi aundia dauke euskal-jakintzarako, euskeraz darabilliezalako Antropoloji-gaiak.

Amalau gai argitaratu ditubez emen: *Jakintza nola sortu den. Greziako mitolojiaren galdera. Galdera bera Erdi-Aroan. Amabostgarren gizaldian galdera bera. Gizona eta bere ingurua. Pentsamendua eta jokaeraren arteko zer ikusia. Jokaera. Giza-izakeraren batasuna. Gizona eta bere perspektibismu temporal. Mundua. Bestea. Gizona ethika mallan.*

Ale au antolatatu dabeen ikasle-izenik ez da agertzen.

Gero bizitzan eginbearrak betetako ordua etortzen danerako, bear direan jakituriekaz jabetuta prest egoteko lanak dira onek. Bizitzan euskerea erabili bear dabenai, gaztetatik erakutsi bear jake pentsetan eta esaten euskeraz. Zorionak Donostiako Abadegaitegiko euskal-irakasle ta ikasleai.

N. A. G.

[ZARATE'TAR MIKEL]: *Gure Saibaziño-Egintza*. (L.—Alkartasun Zarra. Erderazko 3'garren argitaralditik euskeratua). ASCEA, Bilbao. [1967].

Munduko alde guztietan agertu dira, eta ugari agertu be, liburuak eta liburuak, Batikano-Bigarren Batzarra bide izan dala. Gora-bera aundikoa izan da, Batzar-Nagusi orretan, emen aitatzten dogun liburuaren gaia.

Gure gerrate aurretik be agertu zan onen antzeko liburu bat, Lekuona'tar Imanol'en ardurapean gipuzkeraz gertatu ebena Gasteizeko «Kardaberaztarrak», eta geroztik be argitaratu dau Bruño argitaldaria.

Oraingo barri au, 136 orrialdeko liburu apain eta egoki bat dogu. Bilboko ASCEAK'koen ardurapean argitaratua, eta Bizkaiko uriburuko «Graficas Ellacuriaga»-n irartua. Luis Perez'en gaurkotasun-etxurazko irudiz edertua.

Alkartasun Zarra'ren barri emoten deusku, erakusbide oneko sei atal luzetan (Munduaren eta gizonaren asiera, Erri-gurasoak, Jaungoikoaren erria eta agindutako lurraldea, Batasunezko errege-aldia: Israel'go erreinua, Erreinua erdibituta: Israel'go eta Juda'ko erreinua, Judarrak erbestetarren menpean), baiña Alkartasun Barria be lasterreko agintzen deuskue: «Alkartasun Barria be laster argitaratuko dogu, orrelan, gure Salbaziñoko Istoriaren laburpen osoa euki dagizun.» Labur bada be, iztegi egoki bat dakar liburuaren azken aldean.

Zarate'tar Mikel'ek, «Geria'ko ama euskera eder eta kutunaren altzotik, biotzez, nire anai euskaldun guztioi» eskeintzen deusku liburu au. Era ona euki dau Zarate'k Bizkai'ko euskera ondo dakieneekin iritziak eta laguntasunak artzeko, batez be Bilboko abadegai eta irakasle-lagunen artean. Niretzako beintzat ezin leike euskera errezagorik aurkitu, eta beste bizkaitarrontzako be ulerterreza, ondo eta errez aditzekoa izango dala uste dot.

Zalantzan edo beintzat ziurtasun larregi barik gabilza gaurko bizkaitar idazle bat baiño geiago, Bizkaiko euskalkiaren batasun bide garbi ikusten eztogula, eta Zarate be bai batzuetan, baiña kontuan euki bear dogu gauza bat: bide askotatik jatorkun euskalkien batasun-indarra be ez dala makal-makala gaur, eta indar orrek garioazala gipuz-euskalkiruntza.

Zorionak Zarate'ri, egin daben liburu eder onegaitik.

N. A. G.

AITA ONAINDIA KARMELDARRA: *Jolasketa*. Marrazkigin: Elorri. Bilbon: Ellakuria-Irarkola etxean, 1965.

Oituratuta gagoz, noiz beinka baiño sarritxutan esatea obeto izango da: or agertzen jaku Aita Onaindiaren liburu barriren bat. Lodiak ala meiak? Danetatik, baiña mardulak ez dira gitxienak izango. Nork ez dau eukingo bere *Milla Euskal Olerki Eder*? Ia-ia seiraun orrialde deukoza liburu-lodikote bat geiago. Gaia? Euskaldun umientzako jolasak, abestiak, ipuiñak, irakurgaiak. Gauza asko, danetik pixka bat, euskal idazle ezagutuen atal egokiak eta errijakintza ta kantuetatik kirian-kirian eraz ipinita urteko amabi illebetetarako.

Umetxoentzako hakarrik ez da izango liburu au. Urteetan aurrera goiazentzako be irakurgai-liburu egokia dogu berau *Jolasketa* liburu au. Udaran ogeratuta geldirik egon bear-izanean egon naz aurten, eta ez deuste gitxi lagundu liburu onek aspergarrizko ordu luzeak aldi egokietan biurtzen. Eta beste askori be beste orrenbeste gertauko ja-keela uste dot.

Bearrezkoa ez da izango bearbada, baiña egoki izango zan, noski, egille bakoitzaren izenpeetan lanak nundik artuta dagozan ipintea.

N. A. G.



Euskera, ire laguna! ALTUNA'TAR PATXI'k, S. J., moldatua (E.U.T.G., Donostia'n). Lenengo liburua. Bilbao'n, Mensajero, 1967.

Gaur egunean euskeraz mintzarazten iñor saiatzen baldin bada —eta ez dira gutxi, Jainkoari eskerrak, ortan ari direnak—, buruzagien artean dabil, dudarik gabe, Aita Patxi Altuna. Eta bere ikasleekin ahalegiñean aritzeaz gaiñera, euskal-ikasbidea atera du orain argitara, bereentzat eta besterentzat.

«Txikitandik euskeraz mintzatzen irakatsi zidaten aita-ameri, esker-onaren agiri» eskeiñia azaldu duen liburu au, txukun eta garbiri inprentatua eta marrazkiz apaindua, aski osoa da, lehen zatia baizik ez bada ere. Ikasbidea da, ain zuzen, ikaslearentzat ikasbidea eta irakaslearentzat irakasbidea: euskeraz mintzarazteko bidea, alegia, ez mintzatzeko geientzat beintzat gutxi balio duen jakinduriz iñor or-

nitzeko bidea. Ingeles eredu bati datxikola egin omen du eta ez dio bere iturburuari iruzurrik egin.

Ariketak osatzen dute, beraz, libururik geiena eta gramatika, beti —agirian eta barra-barra naiz ixilpean eta ttanttoka— bearrezkoa den gramatika, ariketen bitartez irakasten zaio euskaldun berriari edo euskaldun berri izateko bidean dabilleniari. Gero, eta egoki dator ori ere, ba ditu bi aldiz, 12'garren eta 25'garren ikaskaien ondotik, gramatika-laburpenak ere. Eta azkenik, liburuaren azken-buruan, zenbait zerrenda: esaldien ereduak, itzak, toki eta pertson-izenak, baita deiturak ere.

Liburuari zerbait falta bazaio, nik uste, Aita Altuna'ren eragiña —lanean ikusi duenak ongi ezagutzen duen eragiña— falta zaio soil-soillik. Baiña, bere buru-biotzen izerdia sartu baldin badu ere, ezin zitekean bera oso-osorik sar liburuan, oiñetako eta guzti Unamuno'k zerura nai zukean bezala. Ori, eragin ori, liburuak gidari darabilen irakasleak sortu bearko du bere baitarik.

Bigarren zati gisa, ariketa utsak izango dituen osagarria agintzen digu iruzpalau illabeterako, 250 orrialdetik gorakoa eta, bidenabar, ariketa oriek zintetan arturik salgai ipiñiko dituela E.U.T.G.-eko Izkuntz-eskolak. Alabiz, ikasleen onerako.

Euskal-aditza da liburuaren muiña eta aditza menderaraztera doaz, batez ere, egillearen egiñahalak. Alde orretara geiegixko ere makurtzen dela irudituko zaio, bear bada, zenbait irakurleri. Baiña irakasleak daki, iñork baiño obeki, lan orretan buru-belarri jardun duenak, alegia, zertan datzan eragozpena eta debekua. Iztegi aldetik ere, garbizale xamar arkitzen dut, neure gogorako. Baiña langilleak —berriz ere «maiña»-rekin asi bear—, lanean ari denak, obeki daki lanaren berri besoak gurutzaturik begira dagoenak baiño. Eta nola uka langillari langaiak aukeratzeko eskubidea?

Nik beintzat besoak desgurutzatzen ditut, Aita Altuna'k mordo-llokeria barkakizun etsiko duelakoan, bein-beingoa delako edo, egin duen lana txalotzeko. Saio au, besteak beste, giro berrien lekuko dugu: gure izkuntzaren ikasbideetara azkenean, gaiñerako izkuntza geienen ondoren bada ere, agertu zaizkigun era errazago eta erosoagoen. Eta ez daukat, zillegi izan bekit emen berriz aipatzea, Oñatibia oiartzuarra ahazturik.

L. M.

FERNANDO ETXEKORENA: *Tajuz eta zantzuz*. [I.i.g.: 1967].

Iraillaren erdi-inguruan eskuetaratu jaku ogei ta amairu orrialde-dun liburutxo au.

Arrapatada batean irakurtzekoa da. Nik beintzat asi ta akabau, gabeko loari lapurreta pixka bat eginda irakurri dot, urrengorako itxi barik. Gogo onez irakurtzeko gaia da, benetan. Nekatu barik eta atsegiñez irakurtzekoa. Bizkortasunez beteriko idaztankerea dauko egilleak.

Alkar-izketa bat da izan liburuaren gaia, eta zintzotasunez beterik esaten dauz esan bear dabezanak, argi eta garbi, aize-etzul barik eta adoretsu baten baiño geiagotan.

Iñoz *sustrai zarretatik bide barrietara* esan dogulakoan bagagoz be, gaiagaz beragaz ez gara sartuko emen, baiña bakoitzaren iritziak erakusteko euskerea bitarteko ipinteak poztuten gaitu benetan: euskeraz geure alkar-izketak. Eta zorionak Fernando Etxekorenari orregaitik.

N. A.G.

ETXEBERRIA'TAR JUAN ANJEL: *Basoko Lorak*. Bilbao: San Anton'go Katekesia Euskal-Argitalpenak, 1967.

Aipatua dogu Santurtzi euskal literaturan. Urte askotan egon zan bizkaitar uri orretan eskola maixu Luis Iza Agirre euskal idazle jatorra. Besterik eukin badau be, nik eztakit euren barri, baiña nork eztau entzun gaur Etxeberria'tar Juan Anjel euskaldun barriaren ize-na? Euskaltzaleen artean beintzat gitxi izango diralakoan nago.

Erdaldun jaio dan batek euskerea ikasi dabela, onelako barriak jakitea beti da pozgarri. Juan Anjelek be ikasi egin deusku gure izketea, eta ori bakarrik ez: idazten be asi jaku, eta jo ta ke asi be.

Gaztea dogu oraindiñoko idazle au, eta ikustekoa da gero, berak argitaratu deuskuzan idazlanak: Phedro'ren Alegiak eta Esopo'renak, Martial'en Ziri-bertsoak, Perraul'en Ipuñiak; itzulpenak: Agustiiñ Deunaren Eskutitzak, Raul A. Arangoren Fatima'ko Ama Birjiña ta Umeak, Lope de Vegaren Bakar Autuak; eta gero Euskal Iztegi Laburra, Apuntes para clase de vascuence (segundo curso), eta geiago ta geiago: gaztea dogu egillea eta asi baiño ez jaku egin...

Ez da olerkari barri be. «Dirauket»-ek ondo ezagutzen dabelakoan gagoz. Beste olerki-liburu bat be argitaratu dau oraingo onen aurretik. *Maitale Galdua* eukan berak izenburua.

Liburu egokia da *Basoko Loreak* olerki-liburutxo au. Adikortasun gozo eta baketsu baten eztitasuna ikusi leikeala dirudi, olerkietan. Bizitza, Itxaropena, Izadia ta Gizartea... olerkariaren begiekaz ikusten dauz, edertasunagaz maiteminduta dagoan benetako olerkariaren ikusmen zintzoagaz. Kirmentasun onek dakartso J. A. E.-ri egiazko olerkari mailla bat, eta bide onetatik jarraitzeak eruango dau literatura gaietan berez berez errezak ez diran jomuga aundietara.

Arritzeko ezta izango baiña poztutzekoa bai, kristiñau-euskaldun olerkariak aurkitzea gure gazteen artean. (Ikastea eta kantatzea mezezi dabena da «Jo-muga» izenburukoa: *Gaztaroa arin joango yazu. / Azken ordua eltzean, / Esan begie zugaitik: kristau / euskalduna zan benetan.*)

Zoritxar bat zala berarentzako denporea, esan ei-eban bein olerkari batek: Cernuda bera ezta kit ba etzan izan esaera orren aita. Kurutze bakorik ez gara izango iñor mundu onetan, baiña Santurtzitar idazle onek mundu onetako zeregiñ-eginkizunak betetako bidea aurkitu dabela ikusten da, ainbeste lan eta lan egiteko erreztasuna aurkitu dabenez.

Zorionak, eta urte askotarako euki daigula gure artean gugaz euskaldun barri zintzo au, euskerearen onerako.

N. A.G.



BERNARD D'ECHEPARE. *Linguae Vasconvm Primitiae. El primer libro impreso en euskera (año 1545)*. Reproducción facsímil del único ejemplar que se conoce de la edición Príncipe, hoy en la Biblioteca Nacional de París. Con una introducción bio-bibliográfica de Nicolás de Alzola Guerediaga y la primera versión castellana, debida a Lino de Aquesolo y Olivares. Edición Separada de «La Gran Enciclopedia Vasca». Bilbao, 1966.

«La Gran Enciclopedia Vasca»k, 1933-an J. Urkijok egin zuen eran (RIEV aldizkarian) aldizkaritik apartean liburu bezala argitaratu du euskal lehen liburua den hau, baiña bereziki euskerazkoaren

ondorean bere gaztelerazko itzulpena du. Hirurehun aleko edizio-nea da.

N. de Alzola'ren zazpi orrialdeak letra xeez ditu, sarrera bezala, «Notas bio-bibliográficas sobre Bernard d'Echepare» izenez. D'Echepareren berriak, liburuak izan dituen argitalpenak, euskalari eta euskaltzale zenbaiten aburuak, eta liburuari buruz egin diren saio ta aipamen berezienen berriak bibliografia zerrenda luze batean. Txukun egiña, Anai Berriotxoak dakian lez.

9-garretetik 71-era dator d'Echepare'ren lan osoa orriz-orri, lehen-dabiziko liburu ber-bera bezala. Lehenago Urkijok egin zuen bezala. Lehen edizioea zen bezala.

Eta 73-garretetik 88-ra, Lino Akesolok itzulpenari egiten dion sarrera eta gaztelerazko itzulpen osoa. Erdera txukun batean da, bere gaztelera zahar itxura ta gutzi.

Aldizkaritik aparte egin duten liburu hau oso dotore egiña da. Bibliografoentzat pitxi dotore bat izanen da noski. Urkijorena bera biziño dotoreago azaltzen baita. Ta gaiñera hura aspaldi agortua zen.

Akesolok bere sarreran dionez, «Saroyada lohitu»ri («Saroia da lohitu» noski) ez dio arkitzen esan nahi zeatzik. Uste du garaiko esarreraren bat izan zitekeala. Zati hau, gaurko zentzunez, ez da harira ondo lotzen dana. Azkuek bere hiztegian dakar *Saroi* hitzean, toki beretik hartua eta antzerako itzulpenez. Beste zalantza, Akesolok, «verdi», «verdin» izan ditekeanarena argi dagola dirudi berak ematen duen iritzi horretan.

D'Echeparek, errenazimentuko idazlea zenez, errealitate gordiñez idazten du, bere mendeko giroan oitura zen bezala. Poeta bezala ez zan txarra, ta beti izango du gure literaturan toki berezia lehen liburu izateaz gaiñera ere. Bere gaiak, erlijioa, amorosak eta euskeraren alderakoak dira. Oso biziak eta oso bikañak.

Anai Berriotxoak ematen ditu liburuak izan dituen sei argitalpenen berriak, oraingo hau zazpigarrena dela. Ta hirugarren orrialdean zalantzaz dio: «Investigaciones de última hora han permitido sugerir la posibilidad de la existencia de otra edición en el siglo XVI, quizás anterior a la de 1545.» Jose Maria Ugarte'k «Euskal-erriaren Alde»n, 1926-an, 149-garren orrialdean ziona bera, Urkijok ukatuarren, Alzola'k berrirentz digun duda hura.

Liburu hau argitara irten ondorean, berri on bat datorkigu mugazandik. Lafitte jaunak, bere aintzin-solas batekin, argitaratu du «Gure Herria»n *L'Art poétique Basque d'Arnaud d'Oyhénart (1665)*. «Gure Herria»k 1967-ko urrian argitaratutako liburuxka bereziak ematen ditu berri hoiek. 13-garren orrialdean, Lafittek argi jartzen du Bordelen 1545-ean izan zuenaren ondorean bigarren edizioe bat

izan zuela Rouen'en, Adrian Morront'en etxean. Ez du urterik jartzen baiña xvi-garren mendean zela uste da. Ta, ez da zalantzan jartzekoa, zeren Oihenart'ek berak bi aldiz aipatzen baitu edizione hori ta gaiñera zeaztasunak ematen ditu esanaz bigarren honek lehenengoak baiño huts geiago dituela. «Gure Herria»tik aparte egin duten ale honen 35 eta 37 orrialdeetan irakurri genezake.

Beraz, Bilbon 1966-an argitaratu duten hau zortzigarren argitalpena dugu, gure lehen liburu honena. Lehenago alemanera eta frantsezera itzulia zen, ta orain lehenengoz jartzen da espaiñolez. Entzuna dugunez, laister izango omen da beste argitalpen bat ere, euskeraz oraingo grafiaz jarria eta frantsez eta espaiñolezko itzulpenekin.

Gure editorialak, badirudi, ez dakitela zer argitara eta batek egingen duenak egitera laister datoztela besteak. 1964 eta 1965-a hiztegi urteak izan ziren bezala, oraingoak aintziñako liburu zaharrenak dira dirudi. Bestela ere, gure arteko zenbait editorialek literatura baiño arkeologia geiago egin izan dute. Aize berriak toki gutxi dute gure giro itsuan.

J. SAN MARTIN.

